

A NYILVÁNOS MEGEMLÉKEZÉSEK KERETEINEK KIALAKULÁSA AZ ÖNKÉNYURALOMTÓL A DUALIZMUS KORÁNAK KEZDETI SZAKASZÁIG¹

Fabó Edit

Összefoglaló:

A Magyarorsággkutató Intézetben egy olyan emlékezettörténeti kutatás indult, amely az alaposan feltárt magyar dualizmus korának új megvilágítást ad. A korabeli közgondolkodást elsődlegesen a sajtó hasábjai tükrözik, ezért a vizsgálat a korszakon átívelő fontosabb politikai és közművelődési újságokra terjedt ki. A keresett tartalmak két nevezetes történelmi eseményhez köthetőek: az egyik az 1848. március 15-i forradalom napja, a másik az augusztus 20-i Szent István-nap. Míg az augusztus 20-i évforduló központilag bonyolódott egyházi-szakrális keretek között évszázados hagyományok alapján, addig a március 15-i megemlékezések alulról szerveződtek kisebb polgári és egyetemi ifjúsági körökben, asztaltársaságokban, és csupán másfél évtizedes (illegális, tiltott) múlttal rendelkeztek. A résztvevők azonosulhattak azokkal az értékekkel, erényekkel és eszmékkel, amelyeket nemesnek, dicsőségesnek tartottak, és amelyekkel közösséget vállalhattak, megteremtve az összetartozás közös élményét. Az ünnepi alkalmakkor kifejeződhetett az ember, a hit és történelem méltósága, illetve megerősítette azt az identitástudatot, amely a jövő felé mutató orientációs bázist képezi.

Kulcsszavak: nemzeti ünnep, identitás, Magyarország, történelem, jövő

Abstract:

The research into the history of memory has been launched at the Institute for Hungarian Studies, which sheds new light on the age of the thoroughly explored Hungarian dualism (Dual Monarchy [1867–1918]). Contemporary public thinking is primarily reflected in the columns of the press, so the study covered major political and cultural newspapers spanning the era. The content sought can be linked to two

¹ A tanulmány a Magyarorsággkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjában a Tématerületi Kiválósági Program (2020–4.1.1–TKP2020) keretében a „Dualizmus kori emlékezettörténet” címmel folyó kutatás részeként készült. A megállapítások támaszkodnak a *Hazaifiai voltak: Az ember, a hit és a történelem méltósága az 1867. évi kiegyezés utáni nemzeti ünnepeken* címmel a Magyarorsággkutató Intézet kiadásában, 2020-ban megjelent tanulmánykötetben foglaltakra.

notable historical events: one is the 1848 Revolution Memorial Day on March 15, and the other is Saint Stephen's Day on August 20. While the anniversary of August 20th was celebrated within a sacral framework based on centuries-old traditions, the commemorations of March 15th were organized from below in smaller civic and university student circles, friend groups, and had only one and a half decades of (illegal, forbidden) history. Participants were able to identify with the values, virtues, and ideas that they regarded as noble, glorious, and with which they could engage, creating a shared experience of togetherness. During the festive occasions, the dignity of man, faith and history could be expressed and the sense of identity that formed the basis of future-orientation has been strengthened.

Keywords: national holiday, identity, Hungary, history, future

Bevezetés

A magyar történelemnek az Osztrák–Magyar Monarchiára eső korszaka, a közkeletűen dualizmusnak vagy „boldog békeidőknek” nevezett periódusa nagyon alaposan kutatott területnek számít. Az említett időszak azért is különleges, mert ekkor épült ki az úgynevezett modern – azaz a mai – állam intézményrendszere, társadalma, gazdasága. A történészek számára valóságos kincsesbánya, hiszen bővelkedik a hozzáférhető forrásokban, s nagyon részletes feltárásokat tesz lehetővé. S tekintve azt a tényt, hogy napjaink izgalmas kérdéseinek jó része a „nemzet” és az „állam” fogalmai körül forog, érdekes kihívásnak tűnt azt megnézni, hogy ezekről hogyan gondolkodtak közel ötven éven át, amikor a mai ismereteknek megfelelő állami lét kialakult. A korabeli közgondolkodást elsődlegesen a sajtó hasábjai tükrözik, ezért a vizsgálat a korszakon átívelő fontosabb politikai és közművelődési újságokra terjedt ki. A keresett tartalmak két nevezetes történelmi eseményhez köthetőek: az egyik az 1848. március 15-i forradalom napja, a másik az augusztus 20-i Szent István-nap.

Az előzetes anyaggyűjtés hozta az első meglepetést. Hiszen kiderült, hogy mindkét történelmi évfordulóról végig megemlékeztek, és azokat nemzeti ünnepnek tekintették, holott az állam csak a korszak vége felé rendelkezett róluk. A történettudomány is többnyire a hivatalos dátumtól tárgyalta az ünnepeket, illetve az átfogó összefüggésekre koncentráló történeti munkákból ezek a részletek kimaradtak, mert elhanyagolhatónak látszottak, s végül elfelejtődtek. A két nevezetes nap emléke egyaránt képviselte az önálló államiságot és az önrendelkezést, az ünneplés módjaiban mégis eltértek egymástól. Míg az augusztus 20-i évforduló központilag bonyolódott egyházi-szakrális keretek között évszáza-

dos hagyományok alapján, addig a március 15-i megemlékezések alulról szerveződtek kisebb polgári és egyetemi ifjúsági körökben, asztaltársaságokban, és csupán másfél évtizedes (illegális, tiltott) múlttal rendelkezett.

A feltárás egyelőre a kiegyezés évétől (1867) az 1875-ben induló Tisza-korszak elejéig (1876) mutatja be a két nemzeti ünnep megtartását, sajtóvisszhangját. A dualizmus első éveinek március 15-i összejövetelei a magántársaságokból, illetve Szent István-napjai az egyházi keretek közül a szélesebb nyilvánosság tereire kerültek 1875-re. A Tisza-kormányzat elnyerte Ferenc József bizalmát, amelynek köszönhetően a közhangulat is megváltozott, így lassan felvetődhetett a nemzeti jelképhasználat ügye s később törvényi rendezése. A viszonylagos állandóságot jelentő légkör teremtette meg annak a lehetőségét is, hogy tárgyalható legyen a felekezeti, nemzetiségi, zsidó- és szociális kérdések mentén egyre inkább széttagolódó magyar(országi) társadalom egy kiteljesítendő liberális vagy keresztény (főként katolikus) megállapodás alapján egyesíthető-e. Azonban éppen ezért az 1875 utáni események értelmezése már egy új kutatási fejezetbe kívánkozik.

Az évfordulók

A két évforduló közül az augusztus 20-inak van elsőbbsége, hiszen ez a legrégebbi ünnep Szent István és az államalapítás emléknapja. Magyarország ezeréves fennmaradásában, a megpróbáltatások során fontos szerepe volt az államalapító Szent István-i életmű példájának.²

Árpád-házi I. (Szent) István (1000–1038) király életművének lényege, hogy a Kárpát-medencei törzsi fejedelemségből megszervezte a keresztény magyar államot. Az általa kialakított vármegyerendszer egészen 1949-ig fennállt, a katolikus egyházmegyerendszer pedig egészen 1993-ig működött kisebb változtatásokkal.³ Az ország írott törvényeinek ezeréves sora az ő rendelkezéseivel kezdődik, és fiához címzett uralkodói megfontolásai (Intelmek) örök érvényű erkölcsi alapvetéssé váltak. A hitében elkötelezett, erős kezű király tíz rövid fejezetben foglalta össze cselekedeteinek mozzgórugóit.⁴ Az első három tételben a vallásos-

² Karsai Géza (1938): Szent István tisztelete. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. 3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 155–256.; Szekfű Gyula (1938): Szent István a magyar történet századaiban. In: uo. 1–80.

³ Thoroczkay Gábor (2002): Szent István egyházmegyéi – Szent István püspökei. In: Veszprémy László (szerk.): *Szent István és az államalapítás*. Osiris Kiadó, Budapest. 492.

⁴ Szent István király intelmei Szent Imre herceghez. In: Tarnai Andor (szerk.): (1992): *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor, 1000–1530*. Tankönyv-

ság elsődlegessége fogalmazódott meg, amely az apostoli hit példamutató megőrzésében, az egyházszervezet gyámolító megbecsülésében, a főpapatok övező tiszteletben nyilvánult meg. A negyedik passzus a főemberek és vitézek megbecsülését emelte ki. Az ötödik megállapítás az ítélkezés igazságosságáról és méltányosságáról szólt. A hatodik meglátás a vendégek befogadását és megsegítését ajánlotta. A hetedik tétel a bölcs és tekintélyes tagokból álló tanács szerepét méltatta. A nyolcadik az elődök példájának követését és szokásainak következetes megtartását elengedhetetlen feltételnek szabta. A kilencedik tanács a rendszeres imádságot ajánlotta annak megtisztító és felszabadító ereje miatt. Az utolsó, tizedik tétel a kegyességre, az irgalmasságra és más erények gyakorlására hívta fel a figyelmet. Az eltelt idők során a felsoroltakból talán a hatodikat és a nyolcadikat idézték a legtöbbször. Az előbbit azért – soknemzetiségű ország lévén –, mert a király rávilágított arra is, hogy mások nyelvének, kultúrájának ismerete erős támaszt jelent a hatalom, illetve az állam számára. Az utóbbira pedig azért hivatkoztak, mert az elődök követésében látták a folytonosság, a megmaradás zálogát. Szent István további rendelkezéseivel, azaz törvényeivel teljesen átszervezte az állam addigi életét a hatalom csúcsától egészen a legutolsó kis faluig, hiszen – többek között – bevezette a pénzverést, az adófizetést, rendezte az örökösödést, vagy előírta, hogy minden tíz falu építsen egy templomot.

Hatalmát 1000 előtt sikerült megerősítenie egy pápai áldással és koronaküldéssel. Az utódnak szánt fiát, Imre herceget idő előtt utolérte a végzet: vadászbaleset áldozata lett. Az államalapító nagy királynak élete legnagyobb csapásaként el kellett temetnie saját gyermekeit, emiatt nem tudta folytatni azt az elsőszülöttségi utódlást, amellyel – a korábbi szokással szakítva – ő maga is trónra került. A Magyar Királyságot is bizonytalansággal fenyegető családi tragédiába belebetegedett, ekkor döntött úgy, hogy az országot Szűz Mária oltalmába helyezi. Az elhatározás még adott neki annyi erőt, hogy betegágyából megtegye felajánlását a Szűzanyának. Miután utolsó, nagy elszánását véghezvitte, Nagybaldogasszony napján, 1038. augusztus 15-én elhunyt. Az államalapító király kétségbeesett lépésével kitüntetett helyre emelte a teremtés női minőségét a magyarországi keresztény szakralitásban. A legendák szerint István királyt már a születése előtt, majd életében és később a halálában is csodás események övezték. Ezért 1083. augusztus 20-án Árpád-házi I. (Szent) László király kezdeményezésére VII. Gergely pápa szentté avatta, fiatalabb fiával, Imre herceggel és Gellért püspökkel együtt. Első királyunk egyúttal Magyarország fő védőszentje lett. Augusztus 20-i emléknapját először Szent László király jelölte ki, később II. András az

Aranybullában (1222-ben) erősítette meg esztendei tiszteletének rendjét, majd évszázadok múltán, 1771-ben Mária Terézia királynő nemzeti ünneppé nyilvánította, illetve az uralkodó Szent Jobbját a dalmáciai Raguzából visszazerezve, az ereklyét Budán helyezte el. A szent király alakja egybefonódott az önálló magyar államiság eszméjével. Az 1848–1849-es szabadságharc leverése után, a Habsburg-önkényuralom idején betiltották az ünnepet, mert a függetlenség gondolatát hordozta. 1867 után és főként az 1920. évi trianoni döntés nyomán szellemisége virágzott a két világháború között,⁵ illetve a rendszerváltás óta egyre élénkebben ápolják örökségét.

A másik évforduló viszonylag „fiatal”, hiszen a történelmi esemény az 1848-as európai forradalmi hullám sorába tartozott. Magyarországon azonban azt megelőzően már évszázadok óta nem élvezhette a teljes önállóságot, az 1848. március 15-i forradalom és szabadságharc egyaránt jelentette a függetlenséget és a nemzetlétet. Az Ellenzéki Kör fiatalsága, a „márciusi ifjak” 15-én reggel a Pilvax kávéházban gyülekeztek, ahol a 12 pontba szedett követeléseket felolvasták.

Mit kíván a magyar nemzet.

Legyen béke, szabadság és egyetértés!

1. Kivánjuk a' sajtó szabadságát, censura eltörlését.
2. Felelős ministeriumot Buda-Pesten.
3. Évenkinti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös teherviselés.
7. Urbéri viszonyok megszüntetése.
8. Esküdtszék, képviselőlet egyenlőség alapján.
9. Nemzeti Bank.
10. A' katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a' külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A' politikai statusfogylok szabadon bocsáttassanak.
12. Unió [egyesülés Erdéllyel].

Egyenlőség, szabadság, testvériség!

A fiatalok felkeresték az egyetemet, a Nemzeti Múzeum előtt népgyűlést tartottak, ahol felolvasták a követeléseket, és elszavalták Petőfi Sándor *Nemzeti dal* című költeményét, melyeket a közeli nyomdában ki nyomattak. Majd elérték, hogy az akkor egyetlen politikai fogolyként bebörtönzött Táncsics Mihályt szabadon engedjék. Este a sikernek örven-

⁵ Zeidler, Miklós (2002): Irredentism in Everyday Life in Hungary during the Inter-war Period. *Regio*, 5. évf. 1. sz.

dező tömeg a Nemzeti Színház Katona József *Bánk bán* című drámájának előadásán ünnepelt. Az elért eredményeket azonban korántsem ilyen békesen, később már fegyveresen kellett megvédeni.

A „szabadság, egyenlőség, testvériség” szabadságjogának eszményítésével és követelésével erőteljesebbé vált az európai államok társadalmi, gazdasági berendezkedését átalakító folyamat, amely további konfliktusok kiindulópontjává vált.⁶ A nemzetekre vetített jogérvényesítés jelentős akadályokba ütközött, hiszen az országok nem nyelvi vagy etnikai alapon szerveződtek. A magyarság több évszázada az államalkotó nemzetek közé tartozott, az ekkor öntudatra ébredő nemzetiségekkel szemben előnyben volt, s „csak” a történelemben is igazolt függetlenségét kellett volna visszanyernie. A magyar szabadságharcot Ausztria nem tudta leverni, Oroszország segítségét kellett kérnie. Az Osztrák Császárság a fegyveres harchoz vezető függetlenségi mozgalmat kegyetlenül megtorlta: kivégzéseket, börtönbüntetéseket alkalmazott, gyülekezési tilalmat vezetett be.

Az elrettentő Habsburg önkényuralmi rendszer alig engedett. A vérbe fojtott forradalom és szabadságharc áldozatai hőssé váltak a kortársak és a közvetlen utókor szemében. Az eszme és a cél melletti kitartásuk, elkötelezettségük követendő példává nemesedett. Az 1860-as év szomorú adalékkal szolgált a forradalmi örökség őrzőinek, hiszen különösen a fiatalok, főként az egyetemisták körében a hősiek kiállás emléke élénken élt. A hatalom értesült az általuk szerveződő fővárosi március 15-i megemlékezésről, ezért fegyveres erővel vonult ki az oszlatásra. A tüntetőknek tekintett sokaságban hatan sebesültek meg. Közülük Forinyák Géza olyan súlyosan megsérült a térdét eltaláló lövés miatt, hogy 19 nap múlva elhunyt. A joghallgatót a szabadság ünnepére emlékezők a kegyelettel tisztelt hősök sorába emelték. A kiegyezés után tartott fővárosi március 15-i temetői kivonulások alkalmával az ő sírjához is elzarándokoltak, koszorúkat mondtak, és koszorúkat helyeztek el.

Az 1860-as év során a hatalom lazítani kívánt az addigi szigoron, ezért engedélyezték az augusztus 20-i Szent István-napot. A rendezvényt központilag szervezték: kedvezményes menetdíjú vonatokat indítottak, az ünnepet ismertető programfüzetet adtak ki. Az ünnepség azonban egyértelműen nemzeti megmozdulássá szélesedett, amely miatt ismét betiltották.

⁶ A folyamat árnyaltabb elemzését lásd: Hobsbawm, Eric (1964): *A forradalmak kora: 1789–1848*. Kossuth Kiadó, Budapest.

Megemlékezések az új államrend kiépítésének idején (1867–1868)

1867 elejétől felgyorsultak az ország alkotmányos rendjének helyreállítására tett intézkedések. Az első magyar kormány miniszterelnökét, az emigrációt is megjárta gróf Andrássy Gyulát 1867. február 17-én nevezte ki az uralkodó, amivel véget ért a közéletet erősen korlátozó tilalmak korszaka. Közel egy hónap múlva személyesen is ellátogatott Pestre és Budára, hogy részt vegyen a törvények előkészítésében. Ferenc József március 12-i megérkezését káprázatos ünnepségsorozat kísérte, amely teljesen áthangolta március 15. emlékét.

A dualizmus idején az 1848-as évfordulós megemlékezéseket általában különböző, alulról szerveződő polgári körök, ifjúsági körök, asztaltársaságok rendezték. A korabeli lapokban a márciusi események felidézése együtt járt a sajtószabadság éltetésével, Petőfi emlékének felidézésével, és a valamikori szabadságharcos honvédek megsegítésének kérdésével. A '48-as mozgásteret visszanyerő szerkesztőségek mértéktartással tudósítottak az addig tiltott megmozdulásokról. A korábbi tiltás a megtűrttség állapotává enyhült. A vizsgálatba vont és a korszakon átívelő hírlapoknál leginkább így volt ez a kezdetben kormánypárti, majd innen kiváló, konzervatív *Pesti Napló* esetében. Az ellenzéki és liberális *A Hon* már bátrabban tudósított március 15. emlékének ápolóiról. Az egyértelműen ellenzéki, '48-as szellemiségű *Magyar Újság* (és utódja, az *Egyetértés*) pedig, ha tehette, beszámolt a megemlékezésekről. A hősi időknek kijáró méltatással adtak helyet a témának a „közművelődési” lapok, így a *Fővárosi Lapok* és a *Vasárnapi Újság* is.

A kiegyezés éve az 1849. utáni évek lefojtottságának feloldását hozta. A tudósítások az egykori forradalmi nap gyümölcseként láttatták a politikai élet fejleményeit.⁷ A nevezetes évforduló estéjén a királyi várhoz, Budáról Pestre tartó fáklyásmenetet rendeztek, ahol éltették az uralkodót, majd elénekelték a Himnuszt és a Szózatot.⁸ A fővárosi újságírók a visszaszerzett sajtószabadság alkalmából nagy ünnepi vacsorát szerveztek.⁹ A szerkesztőségek a '48-as honvédek nyugellátásának és a Petőfi-szobor felállításának ügye mellé álltak.¹⁰

A kiegyezés utáni augusztus 20-i időpontnál figyelemre méltó körülmény, hogy a király, Habsburg I. Ferenc József születésnapja is e hónap 18-ára esett, amelyről a Monarchiában, azon belül Magyarországon is

⁷ Martius tizenötödike! *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 16. 1.

⁸ A tegnap esti fáklyásmenet... *Pesti Napló*, 1867. március 16. 2.; A fáklyásmenet... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 16. 3.

⁹ A sajtószabadságnak... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 13. 239.

¹⁰ A volt honvédek... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 9. 228.; A Petőfi-szobor... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 10. 231.

megemlékeztek, de a két ünnep nem mosódott össze. Külön rendje volt mindkét napnak, a közbeeső nap hétköznapisága, „semlegessége” – a sajtóközlemények alapján – ünnepeket elválasztó szerepet töltött be. A nevezetes nap reggel a Szent Jobb-körmenettel kezdődött, amely a Budai Vár területén zajlott: a Zsigmond-kápolnától indult a Nagyboldogasszony-templomig, és onnan tért vissza. A körmenetben meghatározott rendben vonultak az egyházfik, az előkelőségek, a városvezetők, a hivatalnokok és az egyéb előljárók, felekezeti hovatartozás nélkül. A szertartás végén a Szent Jobbot felemelték, és visszavitték a vártemplomba, s a rendezvény a Te Deummal ért véget.¹¹ Az ünnepi búcsún megjelentek a szertartás végeztével szétszéledtek a számos látványosságot, mulatságot, kikapcsolódást nyújtó szórakozó- és kirándulóhelyekre. Ezek már felkészülten várták a vendégeket Budán és Pesten, ahol közkedvelt célpont volt a Margitsziget és a Városliget. Az ünnep sajtóbeli elfogadottsága fokozatosan alakult ki.

Az újságokat szemlélve úgy tűnik, hogy ebben az időben még tisztázatlan, illetve bizonytalan volt a szerkesztőségek álláspontja az augusztus 20-i tudósításokat illetően. *A Hon* közvetlenül az ünnepet megelőzően két hirdetést adott közre a Szent István-ünnep alkalmából Pestre-Budára utazóknak a kedvezményes díjszabású vonatok menetrendjéről,¹² majd a hazai beszámolók helyett egy párizsi Szent István-napi összejevetelről szóló levélnek adott helyet.¹³ A *Pesti Napló* csupán néhány sorban tájékoztatta a nagyközönséget arról, hogy a megemlékezés nagy érdeklődés mellett a „szokott fénnel” lezajlott, ágyúk dördültek, katonazene szólt, az egyházi szónoklatot az esztergomi apátkanonok tartotta, illetve az egyházi zenét maga a zeneszerző vezényelte.¹⁴ A *Vasárnapi Újság* azonban részletes tudósítást közölt.¹⁵

A közéletet jelentősen meghatározta az emigrációban élő egykori kormányzóinak, Kossuth Lajosnak a kiegyezést ellenző nyílt levele, amelyet a *Magyar Újság* leközölt 1867 májusában. Az újság főszerkesztőjét, Böszörményi Lászlót perbe fogták és elítélték. Börtönbüntetése alatt, 1869-ben hunyt el. Halála után még évekig a sajtószabadság mártírjaként emlegették, és március 15-én az ő sírját is megkoszorúzták. Kossuth Lajos pedig, aki évekkel korábban, 1862-ben a nemzetiségi ellentétek feloldására a szomszéd népekkel alkotott Dunai Államszövetséget javasolta, a nemzeti függetlenség élő letéteményesévé vált.

1868-ban a március 15-i forradalom húszéves évfordulója virágvasár-

¹¹ Gábor Gyula (1928): *Szent István-nap ünnep története*. Franklin, Budapest.

¹² *A Hon*, Reggeli kiadás, 1867. augusztus 17. 6. és augusztus 18. 6.

¹³ H. Á.: Szent István napja Párisban. *A Hon*, Esti kiadás. 1867. augusztus 24. 2.

¹⁴ Szent István király. *Pesti Napló*, 1867. augusztus 22. 2.

¹⁵ Szent István ünnepét..., Szent István napján..., Szent István napját... *Vasárnapi Újság*, 14. 1867. augusztus 25. 34. sz. 424.

napra esett. Az erősen megosztott közhangulat miatt a fáklyás zenét betiltották,¹⁶ a politizáló civil körök elálltak a megemlékezésektől.¹⁷ Az utólagos sajtóértésülések viszont arról tanúskodtak, hogy nemcsak a párizsi emigrációban élők, hanem az itthoni hazafiak különböző csoportjai is kivonultak a helyi honvédsírokhoz, koszorút helyeztek el, beszédekkel mondtak, elénekelték a Himnuszt és a Szózatot, majd összegyűltek egy-egy vendéglőben,¹⁸ ahol a szónokok felidéztek 1848-at, a nemzeti szabadságot, pohárköszöntőket mondtak, és üdvözlő táviratot küldtek Kossuth Lajosnak Turinba.¹⁹ Kezdett körvonalazódni az évente ismétlődő ünneplések forgatókönyve. S míg a politikai újságok érintőlegesen tértek ki az évfordulóra, addig az irodalmi lapok részletesen felelevenítették a dicsőséges napot,²⁰ szorgalmazták a Petőfi-szoborra való gyűjtést és a volt honvédek segítését.²¹

A Szent István-ünnep kapcsán 1868-ban már közlékenyebb volt a sajtó. A Szent István-napról szóló tudósítások kapcsán két nagyobb rendezvény került előtérbe: az egyik a császárfürdőbeli parkünnepély, a másik pedig a Nemzeti Színházban tartott jótékonyági előadás. Felhívták a figyelmet a kedvezményes vasúti menetrendre, a szórakozási lehetőségekre, az ünnepi szertartás fontosabb részleteire. Majd tudósítottak az ünnepség lefolyásáról, amely „olyan volt, milyen e nemzeti s vallásos ünnephez illik”.²² Utóbb beszámoltak az elromló időjárás miatt elhalasztott programokról, illetve a külföldi rendezvényekről.²³

Ünnepek a választások után (1869–1875)

A kiegyezés utáni első, 1869-es választások március 9–13-i időpont-választásában valószínűleg – többek között – szerepet játszhatott március 15-ének elfedése, a szunnyadó érzelmek levezetése. A szavazás eredménye megerősítette az addigi kormányzó erőket, tovább folytatódhatott az intézményrendszer kiépítése.

¹⁶ Társadalmi rend. *Magyar Újság*, 1868. március 15. 253.

¹⁷ A pesti democrata kör... *Pesti Napló*, 1868. március 13. 3.

¹⁸ Márczius 15-ét..., Márczius 15-kének... *Magyar Újság*, 1868. március 17. 256.; Márczius 15-dikét..., Márczius 15-dikét... *Vasárnapi Újság*, 15. 1868. március 22. 12. sz. 140.

¹⁹ Turin: ma Torino (Olaszország).

²⁰ Lásd: a *Fővárosi Lapok* 1868. március 6. és 18. között megjelent számait, valamint *Vasárnapi Újság*, 15. 1868. március 15. 11. sz.

²¹ A honvédségélyző összegek... *Vasárnapi Újság*, 15. 1868. április 5. 14. sz. 165.

²² Szent István ünnepe... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 22. 767.

²³ Szent István ünnepét... *A Hon*, Esti kiadás. 1868. augusztus 25. 1.

A politikai és a közművelődési sajtó átsiklott a forradalmi nap emlékéen. Igaz, hogy *A Hon* címlapon idézte fel a sorsfordító nap szellemét,²⁴ s a rövid hírekben utaltak arra, hogy a rossz idő ellenére „sokan rótták le a szentelt sírokon a kegyelet adóját”.²⁵ A figyelem inkább az egykor megszabadított politikai fogolyra, Táncsics Mihályra összpontosult, mert a lapindításhoz szükséges foglalt egy összegben nem tudta megfizetni.²⁶ Az irodalmi lapok pedig a sajtószabadság vívmányára voltak büszkék.²⁷ Megnyilvánulásukat újságíró társuk sorsa magyarázta, hiszen a börtönbüntetését töltő főszerkesztő, Böszörményi László betegsége egyre válságosabbra fordult, s a hó végén már el is temették.²⁸

Az augusztus 20-i Szent István-ünnep esetében is szűkszavúak voltak a 1869-es politikai lapok. Az irodalmi sajtó azonban részletesen foglalkozott a szertartással, a körmenettel, a látogatókkal és a látványosságokkal,²⁹ és tudósított a bécsi ünnepségről is.³⁰

Az 1870. évben a volt 1848–49-as honvédek nyugdíjazásán, a honvédmenházon, illetve a kérdés általános megoldásán, az adakozáson volt a hangsúly. A sajtó addig is, de ekkor is kiemelten tárgyalta az ügyet. A kiegyezést az 1848-as törvényekre alapozták, ezért elvben a '48-as honvédek is megillette volna az állami gondoskodás – a nyugdíj. A kormány azonban ezt megtagadta, és helyette magánadományozást javasolt. A március 15. évfordulója előtt álló közvélemény vegyes érzelmekkel fogadta a döntést, hiszen az erősen sértette a magasztalt esemény becsületét és megbecsültségét, ami teljesen beárnyékolta az ünnepet. A keserű kritikát főként a függetlenségre törekvő ellenzéki sajtóban fogalmazták meg.³¹ Az irodalmi újságok a felháborodás minden jele nélkül a csalódottság és a közvélemény áthangolásának érdekében inkább a jótékonyági rendezvényeket és az egykori hősök kultuszát helyezték előtérbe.³² A híradások szerint azonban a fővárosiak közül sokan mégiscsak elzárándokoltak a hősök sírjához, majd ünnepélyes összejövetelt tartottak.³³

Az 1870. évben eseménydúsnak ígérkezett az augusztus vége, mert egy új, nagyszabású kezdeményezés, az országos „dalárünnep” központi eseményét augusztus 20-ra tervezték. Az időjárás azonban a Szent István-napnak kedvezett, hiszen délelőtt még éppen lebonyolódhatott

²⁴ Márczius tizenötödikén. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. március 16. 1.

²⁵ Márczius tizenötödikének... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. március 17. 2.

²⁶ Uo.

²⁷ Március 15-dike... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 16. 243.

²⁸ Böszörményi Lászlót... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 27. 279.

²⁹ Szent-István napja... *Fővárosi Lapok*, 1869. augusztus 22. 763–764.

³⁰ A bécsi sz. Istvánnap... *Vasárnapi Újság*, 16. 1869. augusztus 29. 35. sz. 481–482.

³¹ K. L. [Kovács László?]: Pest, márcz. 14. *Magyar Újság*, 1870. március 15. 1. – Kovács László (1853–?) árvaszéki ülnök.

³² Lásd: A népkör és a „Harmónia”... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 15. 223.

³³ Márczius 15-ét... *Magyar Újság*, 1870. március 17. 2.

a szertartás és a körmenet, mert a dél felé érkező vihar pusztítása miatt minden más programot el kellett halasztani.³⁴ A politikai újságok tájékoztattak a kedvezményes vasúti járatokról, a Szent István-ünnepségről. Az irodalmi sajtó jobban kivette a részét az államiság ünnepéből, hiszen hosszabb, áttekintő értekezést közölt a nagy királyról, ereklyéiről, koronájáról,³⁵ és hírt adott a Monarchia más területén rendezett megemlékezésekről.³⁶

Az idős honvédek megsegítésének ügye állandó kérdés lett, és szinte valamennyi szerkesztőség csatlakozott a különböző jótékonyági gyűjtésekhez. A róluk született felemás döntés 1871-ben még frissnek számított, és jelentősen befolyásolta március 15-i ünnepségeket. A kormányközeli sajtó az akkor a fővárosban tartózkodó királyi párról írt, kiemelve Erzsébet királynénak a magyarok iránti rokonszenvét.³⁷ A nemzet lelkiismereteként fellépő ellenzéki lapok azonban beszámoltak az emléktárgyak előkerüléséről és gyűjtéséről, tudósítottak a vidéki rendezvényekről: pátosszal telített írásokban idézték meg a dicsőséges napot, az emlékezők megrendültségét és az eszmei elkötelezettségét.³⁸ A résztvevők kilátogattak a honvédsírokhoz, ahol szónokoltak, koszorúztak, szavaltak és hazafias dalokat énekeltek.³⁹ Az irodalmi lapok a forradalom és a szabadságharc történetére koncentráltak: győztes csatákat elevenítettek fel, emléktárgyak előkerüléséről és gyűjtéséről írtak, emlékművek állítását szorgalmazták.⁴⁰

1871 nyarának végén az időjárás is kegyes volt az első király emlékeztetéhez. Az újságok általában élénken foglalkoztak a Szent István-nappal: tájékoztattak a kedvezményes vasúti menetrendről, a kapcsolódó látványosságokról. Később beszámoltak a vidékről érkező sokaságról, a fellobogózott fővárosról, az ünnepség főbb mozzanatairól, a szertartást vezető egyházi emberekről, a beszédekről,⁴¹ a különféle multságokról, illetve a Monarchiában és azon kívül lezajlott ünnepségekről. Az emlékünnepek rendszerint délelőtti istentisztelettel kezdődtek, majd műsoros est-

³⁴ A szent Istvánnapi nagy nemzeti ünnepélyt... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1870. augusztus 20., 1.

³⁵ Hőke Lajos: Szent István király ünnepén. *Fővárosi Lapok*, 1870. augusztus 20. 784.

³⁶ Szent István napját... *Fővárosi Lapok*, 1870. augusztus 25. 799.; Bajáról... *Fővárosi Lapok*, 1870. augusztus 27. 807–808.

³⁷ A király és királyné..., Királyné öfelsége... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1871. március 17. 3.

³⁸ R. J. [Rákosi Jenő]: Március 15-ke. *Magyar Újság*, 1871. március 15. 1. – Rákosi Jenő (1842–1929) író, újságíró, lapszerkesztő, színházigazgató, főrendiházi tag, a Petőfi Társaság tiszteletbeli, a Kisfaludy Társaság, valamint az MTA levelező tagja.

³⁹ Március 15-én... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1871. március 19. 3.

⁴⁰ Márc. 15-dike... *Fővárosi Lapok*, 1871. március 16. 283.

⁴¹ Szent István napjának... *A Hon*, Esti kiadás. 1871. augusztus 21. 1.

tel vagy táncos vigassággal zárultak, amelyek során felhangzott a Himnusz és a Szózat.⁴²

A következő, 1872. év nyarán sor került a második választásra, de még előtte tavasszal a választási törvényt megszigorították. A kormánypárti sajtó 1848. március 15. szellemére hivatkozva védte a törvénymódosítást, az ellenzéki lapok pedig éppen annak alapján indítottak támadást. A kritikus újságok ismertették a svájci magyarok ünnepségét,⁴³ a fővárosi függetlenségpárti társaság ünnepi estjét,⁴⁴ valamint a vidéki megemlékezéseket.⁴⁵ Az ünneplők általában felkeresték a honvédsírokat, az emlékműveket, koszorúztak, beszédet mondtak, elszavalták a *Nemzeti dalt*, elénekelték a Szózatot, végül táviratilag üdvözölték Kossuthot. Az irodalmi sajtóban a korábbi évekhez képest szerényebb teret kapott a forradalmi nap emléke.

A kormányzópárt győzelme után, nyár végén a sajtóban az új politikai vezetés által képviselt korszak kezdetére utaló írások jelentek meg, amelynek jogszerűségét egészen a Szent István-i gyökerekig vezették vissza. Az olvasókat nemcsak a szokásos kedvezményes vasúti menetrendi felhívások készítették fel a Szent István-napra, hanem az egyéb egyházpolitikai eszmefuttatások is felidéztek az apostoli király különleges jogait, amelyek eredete a nagy királyhoz kötődik.⁴⁶ Az ellenzéki sajtó pedig a kortárs vezető politikusokat, a dualista Magyarország „alapítóit” a honalapító és a virágkort hozó királyokhoz hasonlította.⁴⁷ A politikai újságok beszámoltak a fővárosba özönlő tömegről, statisztikai adatokkal alátámasztva, leírták az ünnepség menetét, tudósítottak a kapcsolódó szórakoztató látványosságokról.⁴⁸ Az irodalmi lapok kitértek a szentbeszéd üzenetére is: a szeretetre és a keresztény szellem megőrzésére.⁴⁹ A hírekből nem maradt ki a bécsi ünnepség sem.⁵⁰

1873-ban március 15. a 25. évfordulójához ért, ami felrázta a halványuló emlékezetet: szembenézésre, mérlegkészítésre, a hajdani események értelmezésére ösztönözte a kortársakat. Az újságok részletesen felidéztek az egykori eseményt és szereplőit. Az ellenzéki lapok természetesen

⁴² A „berlini magyar egylet”... *Vasárnapi Újság*, 18. (1871. szeptember 3.) 36. sz. 458.

⁴³ Bod K[ároly]: Mart. 15-ike külföldön. *A Hon*, Esti kiadás. 1872. március 21. 1. – Bod Károly (1848–1926) közíró, református kollégiumi tanár.

⁴⁴ Márczius 15-kének estjét..., Táncsics Mihály képviselő... *Magyar Újság*, 1872. március 17. 3.

⁴⁵ Márczius 15-ike vidéken. *Magyar Újság*, 1872. március 19. 1.

⁴⁶ Törs Kálmán: A pápaválasztás és az államok. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 9. 1.

⁴⁷ P. Szathmáry Károly: Magyarország alapítói. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 20. 1–2.

⁴⁸ Az István napi körmenet. István napjára. A regatta. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1872. augusztus 21. 2.

⁴⁹ A Szent-István nap... *Fővárosi Lapok*, 1872. augusztus 22. 829.

⁵⁰ István király ünnepélyét... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 24. 2.

jobban kihasználták az alkalmat azért, hogy így is megfogalmazhassák eszmei elköteleződésüket. A fővárosi joghallgatók és műegyetemisták felkeresték a hősök sírját, a függetlenségpárti politikusok országszerte rendeztek ünnepi megemlékezést. A vidékről érkezett tudósítói beszámolók élénk évfordulós társasági összejöveletelekről tanúskodtak.⁵¹ A kört tovább tágították a New York-i,⁵² a londoni,⁵³ a zürichi⁵⁴ magyarok ünnepségeiről szóló híradások. A megmozdulások forgatókönyve hasonló volt: a hősök sírjait megkoszorúzták, szónokoltak, elszavalták a *Nemzeti dalt*, elénekelték a Himnuszt és a Szózatot, majd a megemlékezők délután vagy este újfent találkoztak, immár oldottabb légkörben, vacsorán vagy bálon, ahol ismételten elhangzottak a beszédek, a szavalatok, a Himnusz és a Szózat. Az ünneplők egymást is köszöntötték, táviratot küldtek egymásnak is, nem csak Kossuth Lajosnak. A szerkesztőségek következetesen biztatták olvasóikat a honvédmenházra és a Petőfi-szoborra való gyűjtésre.

Az 1873. év nyár végét egy független magyar nemzeti bank alapításáért szervezett népgyűlés tette izgalmassá, de a figyelem hamar a Szent István-nap felé fordult. A mérsékelt menetdíjú vonatokról szóló közlemények idejében megjelentek. Az újságok kitértek az érdeklődők tömeget vonzó Szent István-ünnepségre.⁵⁵ A *Hon* ellenzéki lapként a szentbeszéd kapcsán megjegyezte, hogy a jövőben érdemesebb lenne a nagy király államalapítói szerepét hangsúlyozni, s az egyházi jellegét pedig mellőzni; valamint felháborodását fejezte ki amiatt, hogy az Országház épületén jele sem volt a jeles napnak.⁵⁶ Az olvasók értesülhettek a zsúfolásig telt bécsi kapucinus templombeli szertartásról,⁵⁷ illetve a monarchiabeli vagy az egyéb külföldi ünnepségről.⁵⁸

Az 1874. esztendő forradalmi emlékezetének élénküléséhez hozzájárult az átrendeződő politikai élet, amely ekkor az ellenzéki oldalon még erőteljesebbnek bizonyult, hiszen a színpalak mögött egyezkedés indult el a kormányzó körök és a mérsékeltlen függetlenségpárti politikusok között. A korabeli fő pártcélok kiindulópontja az 1848-as forradalomhoz, illetve az 1867-es kiegyezéshez való viszony volt, ezért a megújítani kívánt politikai önértelmezések központi kérdéssé váltak. Eközben az alulról szerveződő március 15-i megemlékezések egyre nyíltabbá lettek, amelyeket egyrészt a pártmozgolódások támogatásának köszönhetően,

⁵¹ A kecskeméti..., Márczius 15-két..., Czeglédről... *Magyar Újság*, 1873. március 18. 3.

⁵² Márczius 15-dike..., New Yorkban... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 14. 264.

⁵³ Márczius 15-ike Londonban. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 22. 2.

⁵⁴ A zürichi magyar egyesület... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 25. 304.

⁵⁵ Szent-István napja... *Fővárosi Lapok*, 1873. augusztus 22. 835.

⁵⁶ A Szent István ünnepélynek... *A Hon*, Esti kiadás. 1873. augusztus 20. 2.

⁵⁷ A szent-Istvánnapi ünnep... *A Hon*, Esti kiadás. 1873. augusztus 25. 2.

⁵⁸ Szent-István napja külföldön. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 24. 2.

másrészt hogy az egykor lázítónak tekintett eszmék már nem számítottak annyira felforgató erejűnek. Azóta belesimultak a hétköznapi életet lehetővé tevő – megnesmesített vagy kárhoztatott – ideológiai, politikai alkukba. A hatalom viszont még mindig tartott az esetleges rendbontástól. A politikai és az irodalmi újságok pártszimpátiától függetlenül gyakran és kimerítően foglalkoztak március 15. örökségével. Mindegyik fórum pártolta a különböző nyilvános megmozdulásokat. A kormánypárti *Pesti Napló* például méltatta a fővárosi egyetemi ifjúságot, amiért a zord időjárás és a rektori tiltás ellenére kifejezték hazafiságukat a hősök sírjánál.⁵⁹ Az ellenzéki lapokat ellepték a vidéki ünnepekről szóló levelek, amelyek még a kisebb megyei újságokból is szemléltek.⁶⁰ Az emlékezések az előző évekhez hasonló módon kerültek megrendezésre. Az irodalmi lapok emellé még teret adtak a kultusz bővülésének, azaz népszerűsítették a forradalom költője, Petőfi Sándor szülőházának megvétele.⁶¹ Hangsúlyosabbá váltak a honvédek és az egyéb emlékművek javára indított gyűjtésekről szóló közlemények.⁶²

1874 augusztusában gyakrabban és terjedelmesebben lehetett olvasni Szent István ünnepéről. A sajtóban általánossá vált, hogy a politikai eszmefuttatások, vezércikkek kiindulópontja az ünnep és a hozzá kötődő történelmi hagyomány felelevenítése, igazolása volt. Alig jelent meg közlemény a kedvezményes menetdíjú vonatokról, mégis tömegek jöttek Budapestre. A lapok közreadták ünnepi gondolataikat „a hazafiúi éretnyek gyakorlásáról és a törvények tiszteletéről”,⁶³ a nemzeti egységről,⁶⁴ a nemzet múltjából merített tapasztalásról, illetve a nemzet jövőjébe vetett hitről.⁶⁵ A szentbeszéd magva is az állam és a törvények megtartása volt.⁶⁶ A körmenetet és az utána következő mulatságokat nagy érdeklődés kísérte.⁶⁷ Az eseményeket színezte, hogy az egykori királykoronázó városban, Székesfehérváron éppen augusztus 20-án avatták fel az új színházat Katona József *Bánk bán* című darabjával, amely az a színmű volt, amelyet 1848. március 15-én este is játszottak.⁶⁸ A fővárosi szellemi élet krémje levonult a színházi bemutatóra, és a beszámoló természetesen az egyik vezető ellenzéki lapban jelent meg. Más vidéki városok

⁵⁹ Március 15-ike a fővárosban. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1874. március 16. 2.

⁶⁰ Március 15 és a sajtó. *Magyar Újság*, 1874. március 17. 2.

⁶¹ „Az írók és művészek társaságá”-nak... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 8. 239.

⁶² Emlék a pákozdi csataterén. *Vásárnapi Újság*, 21. 1874. március 29. 13. sz. 204–205.

⁶³ Budapest, augusztus 19. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 20. 1.

⁶⁴ Budapest, augusztus 19. István király napján. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 20. 1.

⁶⁵ Budapest, augusztus 21. *Egyetértés*, 1874. augusztus 22. 541.

⁶⁶ Budapest, aug. 21. Az állam tekintély és a törvények tisztelete. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 22. 1.

⁶⁷ Szent István ünnepe Óbudán. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 22. 3.

⁶⁸ A sz. fehérvári magyar színház megnyitása. *A Hon*, Esti kiadás. 1874. augusztus 24. 1.

szintén rendeztek Szent István-ünnepséget.⁶⁹ Az irodalmi sajtó is tudósított az ünnepségről, a látványosságokról, a fürdővárosok szórakoztató emlékünnepeiről.⁷⁰

Az 1875. esztendőre a politikai átrendeződésben a hatalmon lévőknek sikerült az ellenzéki oldalról jelentős erőket átcsoportosítaniuk a „szabadelvűség” (liberalizmus) jelszava alatt. A változás a sajtóéletben is éreztette hatását, hiszen az egyik fontos ellenzéki lap, *A Hon* kormánypártivá lett. A függetlenségpárti szerkesztőségek is a megmaradt erők egyesítésének érdekében átrendezték soraikat: új lapot indítottak (*Egyetértés*). Ettől kezdve a közszereplők kinyilvánított elköteleződését alapvetően az 1848-hoz, illetve a kiegyezéshez való viszony határozta meg. A közelgő nyári választások kampánya csak fokozta a március 15. emlékezete iránti érdeklődést, s mindenki a maga szempontjából próbálta kisajátítani, értelmezni a forradalom örökségét. A kormánypárti lap, a *Pesti Napló* az addig elért eredményeket az egykori hazafiúi tettek beteljesülésének tekintette, és idézte az ünneplő fiatalság magabiztosságot tükröző véleményét, miszerint a haza szép és boldog jövő előtt áll.⁷¹ *A Hon* a fordulata után az eredeti márciusi 12 pontot a „szabadelvűség” programjává alakította,⁷² és üdvözölte a forradalmi nap ünnepét, mert az a hazájukat szerető magyar hazafikat a liberális szellemben egyesíti.⁷³ A függetlenséget szem előtt tartó *Egyetértés* viszont keserűen mérte fel a politikai élet szemfényvesztéseit: a nyilvánosság lelkiismereteként az idézett laptársakat szembesítette az előző években március 15-én tett ünnepi állásfoglalásaikkal,⁷⁴ és a pártvezetésen számon kérte korábbi nézeteiket.⁷⁵ A politikai lapok egyaránt buzdították olvasóikat a honvédek segélyezésére, az emlékművek felállítására való gyűjtésre, és részletesen beszámoltak az ünnepségekről, amelyekről annyi levél érkezett, hogy helyhiány miatt a hónap végéig tartott a leközlésük.⁷⁶ Az egyik irodalmi lap (*Fővárosi Lapok*) szintén hírt adott a megemlékezésekről, mégis inkább a jótékonyági

⁶⁹ A sz. Istvánnapi ünnep..., Pancsova, aug. 20., Karlovicz, aug. 20. *Egyetértés*, 1874. augusztus 22. 542–543.

⁷⁰ Szent-István-napját... *Fővárosi Lapok*, 1874. augusztus 22. 831.; A rohitschi fürdőben... *Fővárosi Lapok*, 1874. augusztus 23. 836.

⁷¹ Martius 15-ike. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1875. március 16. 2.

⁷² Jókai Mór: Martius tizenötödikén. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 16. 1.

⁷³ Márczius 15-ének ünneplése a fővárosban. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 16. 3.

⁷⁴ M. B. [Ágai Adolf]: Budapest, márczius 15. *Egyetértés*, 1875. március 16. 1. – Ágai Adolf (1836–1916) orvosdoktor, humorista, újságíró, lapszerkesztő.

⁷⁵ Mezei Ernő: Budapest, márczius 15. *Egyetértés*, 1875. március 19. 1.

⁷⁶ Lovas Sándor: Nagykörös, márcz. 17., Egy választó: Karczag, márcz. 17. *Egyetértés*, 1875. március 25. 1–2..

megmozdulásokról tudósított előszeretettel.⁷⁷ A másik irodalmi sajtótermék (*Vasárnapi Ujság*) csak utólagosan, röviden tért ki az ünnepre.⁷⁸

Ünnepek a liberalizmus küszöbén (1875–1876)

Az 1875. évi országgyűlési választások Szent István-nap előtt érték véget. Az új „szabadelvű” kormányzatban a korábbi kiegyezéspártiak egyesültek a függetlenségpártiak kompromisszumra hajló, nagyobb részével. Döntő fölnyűk lett a parlamentben, s év végére alakult ki az a vezetési gyakorlat, amely 1890-ig fennmaradt.

A nyár végén nemcsak a mérsékelt menetdíjú vonatokról szóló híradások készítették fel a közönséget a Szent István-ünnepségre, hanem a különböző kapcsolódó, szórakoztató rendezvények felhívásai. A *Pesti Napló* a 20-i, reggeli számának címlapján megjelent, regényesen historizáló stílusú írásában hiányolta a Szent István királynak méltó emléket állító szobrot.⁷⁹ A szertartás hitszónoklatából kiemelte azt a figyelmeztetést, amely szerint a kereszténység igazsága kiállta az idők, illetve a modern tudomány okolható a vallástalanság térhódításáért, amely könnyen átlép „tekintélyen, családon, tulajdonon”.⁸⁰ A *Hon* ünnepi számának vezércikkében a történelmi nap ürügyén mindenkit a (hazafias) nemzeti összefogásra szólított fel,⁸¹ majd részletesen beszámolt az ünnepségről, a körmenetről, a nézők színes kavalkádjáról.⁸² Hasonlóan tudósított az *Egyetértés* is.⁸³ A történelmi ismeretekhez járult hozzá a *Fővárosi Lapok*, mert bemutatta a honfoglalók törzsi viszonyait, István király államalapító és egyháztörténeti szerepét, a magyar kereszténység történetét, az ereklyekultuszt,⁸⁴ és tájékoztatót a vidéki és a bécsi megemlékezésekről.⁸⁵ A *Vasárnapi Ujság* csak az ünnep után kapcsolódott be a Szent István-i hírfolyamba az események összefoglalásával.⁸⁶

Az ország új vezetése az 1875. év végén felmondta az 1867. évi, tízévenként megújítható ún. gazdasági kiegyezést, mert kedvezőbb feltéte-

⁷⁷ Erdélyi Béla: A bécsi magyar hangverseny. (Március 12.) *Fővárosi Lapok*, 1875. március 16. 264–265.

⁷⁸ Márczius 15-két... *Vasárnapi Ujság*, 22. 1875. március 21. 12. sz. 188.

⁷⁹ Budapest, aug. 19. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1875. augusztus 20. 1.

⁸⁰ Szent István ünnepe. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1875. augusztus 21. 2.

⁸¹ Budapest, augusztus 19. A nemzeti ünnep napján. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. augusztus 20. 1.

⁸² István király napját... *A Hon*, Esti kiadás. 1875. augusztus 21. 2.

⁸³ István király napját... *Egyetértés*, 1875. augusztus 22. 2.

⁸⁴ Hőke Lajos: Szent István király napján. *Fővárosi Lapok*, 1875. augusztus 20. 850–851.

⁸⁵ Nagyváradon Szent István... i. m. 857.; Bécsi hírek. A kapucinusok... *Fővárosi Lapok*, 1875. augusztus 24. 863.

⁸⁶ Szent István napját Bécsben... *Vasárnapi Ujság*, 22. 1875. augusztus 29. 35. sz. 556.

leket szeretett volna elérni a következő esztendőben induló tárgyalásokkal. Ezenkívül megkezdődött a helyi önkormányzati jogokat korlátozó, központosítottabb, korszerű közigazgatás kialakítása. *A Honban* a forradalmi múlt, illetve a forradalmi nap iránti érdeklődés jelentősen alábbhagyott, mert az egykori célok megvalósítása már közelinek tűnt. Kormányközeli, jól értesült lapként bízott az új államvezetésben, a kiegyezés gazdasági feltételeit módosítani kívánó törekvések eredményességében. A március 15-i vezércikkében a dicsőséges idő szellemében kérte a közvélemény bizalmát és a kormány célkitűzéseinek támogatását,⁸⁷ és beszámolt az egyetemi diákság „nemzeti ébredés nagy napján” tartott ünnepélyéről, a nemzeti lobogós temetői kivonulásról, a beszédek fő gondolatairól, a Himnusz és a Szózat elénekléséről.⁸⁸ A tárgyilagosságra törekvő *Pesti Napló* általában visszafogott érdeklődést tanúsított a március 15-i megemlékezések iránt. Ám ez alkalommal a saját tudósítóit mellőzve, az *Egyetértésre* hivatkozva számolt be az ellenzékiek Hungária Szállóban tartott lakomájáról, a pohárköszöntőkben elhangzott méltatásokról.⁸⁹ Amennyire derülátó volt *A Hon*, annyira borús volt a jelen és a jövő az *Egyetértés* számára. Az utóbbi a teljes nemzeti függetlenséget vallotta. A reményvesztett sajtó minden lehetőséget megragadott, hogy az önálló nemzeti lét eszméjét fenntartsa. Ezért az előző év gyakorlatához hasonlóan nemcsak a fővárosi megemlékezésekről tudósított, hanem széles teret adott az ország bármely részéből származó ünnepi híradásnak egészen a hónap végéig.⁹⁰ Természetesen napirenden tartotta az idős honvédek ügyét, amelyet támogattak az irodalmi lapok is. Az utóbbiak az ünnepi beszámolók mellett az eszmét képviselő személyek, helyek, tárgyak múltidéző megjelenítésével a kultusz elmélyítését segítették elő.⁹¹ A megemlékezések módja követte a kialakult szokást, azaz a résztvevők a kegyelet lerovása után vidám társas összejöveteleken éltették egymást és a hősi múlt szereplőit.

Az 1876. év Szent István-ünnepségei színesebbé váltak, több megmozdulást a történelmi évfordulóra szerveztek. Ezek közül a leglátványosabb volt a szegedi Országos Ipar-, Termény- és Állatkiállítás, amely a kiegyezés óta erőteljesen iparosodó magyar állam gazdasági teljesítő-képességének első nagy seregszemléje volt. A rendezvény tulajdonképpen a búcsúk és vásárok korszerűsített változatának tekinthető.⁹² Ekkor adták át a szabadkőműves mozgalom egyik központját, amely célkitűzé-

⁸⁷ Márczius 15-én. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1876. március 15. 1.

⁸⁸ Az egyetemi ifjuság... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1876. március 16. 2.

⁸⁹ A mart. 15-dikének megünneplésére... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. március 16. 1.

⁹⁰ d. f.: Szeged, márcz. 25. *Egyetértés*, 1876. március 31. 2.

⁹¹ 1848-diki feliratot... *Fővárosi Lapok*, 1876. március 14. 281.

⁹² A rendezvényről szóló tudósítások alapvetően iptörténeti és gazdaságtörténeti vonatkozásúak, ezért csak érintőlegesen kapcsolódnak a Szent István-i ünnep-történethez.

seiben előremutató, részben a nyilvánosság előtt is zajló szerveződésnek tünt. Emellett széles visszhangot kapott a Magyar Történelmi Társulat közgyűlése. Az előző évekhez képest kevesebb volt a mérsékelt menetdíjú vonatokról szóló felhívás, de az *Egyetértés* népszerűsítette a Szent István-nap rendezvényeit tartalmazó füzetet.⁹³ Bár az iparkiallításra is sokan látogattak el, még így is tömegeket vonzott a fővárosi Szent István-nap. A *Pesti Napló* az ünnep napján csaknem négyhasábos vezércikkben lelkesítően méltatta az egykori országalapító nagy király államférfiúi képességeit, tehetségét, teljesítményét.⁹⁴ A *Hon* Szent István-napról szóló beszámolója inkább csak a szokványos fordulatokat tartalmazta.⁹⁵ Az *Egyetértés* ünnepi tudósítása jóval bővebben tárgyalta az eseményeket.⁹⁶ A *Fővárosi Lapok* az előző évek gyakorlatának megfelelően terjedelmes és pontosabb eseményleírást adott a nemzeti ünnepről,⁹⁷ és népszerűsítő írást közölt a női szabadkőművesség történetéről.⁹⁸ Összességében a lapok kitértek Budapest, Bécs és több monarchiabeli fürdőhely Szent István-ünnepségeire, a szabadkőműves rendezvényre és a Magyar Történelmi Társulat találkozójára.

A kor első felének nagyra becsült püspöke, Ipolyi Arnold még a néphagyományban őrzött emlékezettel és a történeti források nyújtotta múltképpel egyaránt foglalkozott. A Magyar Történelmi Társulat 1876. évi találkozásán ismertetett történeti állásfoglalását a kormánypárti és az ellenzéki sajtó egyöntetű lelkesedéssel fogadta.⁹⁹ Megállapításait az egységes politikai államnemzet elve és az etnikailag tiszta nemzet eszméjének kettőssége köré csoportosította. Beszédében az egységes politikai nemzet eszméje mellett érvelt, s ennek szolgálatába állította a történettudományt is. Véleménye szerint a történetírás sodorvonalának a nemzetpolitikai egység és a nemzeti összetartozás gondolata mentén kell húzódnia, mert ez biztosítja a történetírás pártatlanságát és elfogulatlanságát, illetve azt, hogy nem süllyed le napi politikai érdekek vagy elmé-

⁹³ *Egyetértés*, 1876. július 20. 4., július 24. 4., július 29. 4., július 30. 4., augusztus 2. 4., augusztus 5. 4., augusztus 12. 4., augusztus 19. 4., augusztus 20. 4.

⁹⁴ Budapest, aug. 19. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 20. 1.

⁹⁵ István király napját... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 21. 2.

⁹⁶ A ma lefolyt Szent-István-ünnepen... *Egyetértés*, 1876. augusztus 21. 1.

⁹⁷ Szent István ünnepe... *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 22. 899.

⁹⁸ Liptay Pál: Nők mint szabadkőművesek. (Philadelphia, augusztus 16.) *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 23. 902–903.

⁹⁹ A történelmi társulat vidéki gyűlése. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1876. augusztus 23. 1–2.; Ipolyi Arnold beszéde. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 24. 2.; Ipolyi Arnold beszéde. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1876. augusztus 24. 1–2.; A történelmi társulat kirándulása. *A Hon*, Esti kiadás. 1876. augusztus 23. 1–2., A magyar történelmi társulat ünnepélyes közgyűlése. *A Hon*, Esti kiadás. 1876. augusztus 24. 1–2.; A történelmi társulat gyűlése. *Egyetértés*, 1876. augusztus 24. 2.; Ipolyi Arnold beszéde. *Egyetértés*, 1876. augusztus 25. 2., augusztus 26. 2., augusztus 27. 2., augusztus 29. 2., augusztus 30. 2. – Bacher-Tuli Andrea összefoglalója alapján.

letek kiszolgálójává. A nemzet történelmére visszatekintve Ipolyi Arnold megállapította, hogy annak legdicsebb korszakai nem ismerik a nemzetiségi vagy vallási meghasonulás jelenségét, vagy akár a nemzetellenességet. A magyarság nagysága abban áll, hogy már a kezdetektől fogva, tehát Szent István államalapítása óta fennáll az ország területén élő népek szabadsága. A politikai összetartozás és államkormányzás követelménye veti fel a nyelv kérdését, vagyis az egységes államnyelv szükségességét.¹⁰⁰ Az államnyelvvé válás ugyanis egy természetes, a közszükségben eredeztethető folyamat, azaz szerves fejlődés eredménye, melyhez minden nemzetnek természetes joga van. A törvényhozás, a magyar mint államnyelv rögzítésével, csupán szentesíti az ekként kialakult állapotot. Az egységes nemzetállam elképzelésével szembe helyezkedve a Szent István-i gondolatot – mely szerint az egynyelvű nemzet gyenge és törékeny – alapul véve Ipolyi amellettt érvel, hogy a többnyelvű népességből álló egységes nemzet is lehet erős. A nemzeti egység nem a faj, az eredet, a nyelv vagy a vér tisztaságában nyilvánul meg. S hogy mely nemzetiség lesz végül a mérvadó a nemzetet alkotó közösségek közül, azt a történelmi nagyság, a kulturális és morális fölény határozza meg. „Sem szám, sem ősi származás, de még gazdagság sem [...] teszi képessé a népeket a nemzetlét [megalkotására] [...] Csak a magasb életképességgel összekötött erkölcsi kiváló erő és műveltségi túlsúly alkalmas a nemzeteket úgy valamint az egyéneket mások között fenntartani” – fogalmazta meg összefoglalóan. A felszólalást valamennyi politikai lap üdvözölte és teljes terjedelmében megjelentette.

Összegzés

A sajtóban közzétett írások visszatükrözték, hogy március 15. ünnepe egyaránt érzékenyen érintette a hatalmat, a közéletet, az átlagembereket és a szerkesztőségeket, amihez azonban mindegyik másképpen viszonyult. A jogszerűségének elfogadottságában bizonytalan hatalom tartott a leginkább a forradalom emlékeitől, mert úgy tekintett rá, mint veszélyforrásra. Az 1848-as törvényekre alapozott 1867. évi kiegyezés után kormányra kerülő politikai erőknek ugyanis kényesen kellett vigyázniuk az uralkodónál elért tárgyalásos viszony megtartására, miközben az ország életének is irányt kellett adniuk, azt meg kellett szervezniük. A közbé-

¹⁰⁰ Nem véletlen – s ez mutatja nemcsak Ipolyi álláspontját, hanem az általános közakaratot is –, hogy éppen az 1879. évi 18. törvénycikk az, ami pótolni akarta a kiegyezés után született népiszkolai törvény „hiányosságát”, s rendelte el a magyar mint államnyelv oktatását a nemzetiségi iskolákban is. Lásd: Köő Artúr (2020): Magyarosítási szándék a magyar népoktatásban. In: Szondi György – Toót-Holló Tamás (szerk.): *Mi Magunk: Magyar identitás, magyar tradíció*. Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest. 459.

lemény számára a megkezdett társadalmi, gazdasági átalakulás eszmei alapja ugyancsak az 1848-as 12 pontban fogalmazódott meg. Ám a forradalmi idők felelevenítésében és napirenden való tartásában a kiegyezés utáni években a szabaddá tett sajtó terelő és levezető szerepe erőteljesebbé vált. A korszak elején március 15. emléke a jelenben testet öltött győzelemként értelmeződött a kormánypárti politikai lapokban, illetve annak még teljesebben megvalósítandó programjaként csapódott le az ellenzéki fórumokban. A történelmi emlékezet ápolása azonban inkább a közművelődési, irodalmi lapokra hárult. Az 1870-es évek elején mérséklődött a márciusi ünnep és a forradalmi idők iránti érdeklődés. A holtpontra az 1873. évi negyedszázados évforduló lendítette át a sajtót, és kezdett tisztulni a szerkesztőségek közti szereposztás. Jobbára az ellenzéki politikai lapok foglalkoztak az ünneppel napi politikai felhangok kíséretében, az irodalmi és közművelődési újságok pedig a személyesen megélt történelmi emlékezet irodalmának tárgyai tiszteletének adott teret.

Az évforduló napját a sajtó politikai elköteleződéstől függetlenül nemzeti ünnepként tartotta számon, miként azt a korabeli közbeszédben emlegethették. Bármilyen megtorló is volt a Habsburg abszolutizmus, mégsem tudta elvenni a forradalmi tett nagyságát, illetve az emlékezés és a hősök méltóságát. A kiegyezés után fokozatosan egyre nyitabb formát ölthettek az alulról szerveződő rendezvények forgatókönyvei, amelyekben közös volt a honvédsírok felkeresése, megkoszorúzása, a beszédek meghallgatása, a Szózat és a Himnusz eléneklése, az egymást és az eszmét életető társas összejövetelek, ahonnan Kossuthnak üdvözlő táviratokat küldtek Turinba. Az ünneplések utáni együttlétekkkel a gyász átfordult örvendezésbe. Megidéztek az elmúltakat, de az élethez szóltak. Mindezt azzal a felszabadító elégtétellel, sőt reménnyel tették, hogy – bár a „márciusi ifjakat” letörték – az eszme tüze, lelkesedése bennük, az emlékezőkben él tovább. S ezzel az élménnyel megnemesedve folytathatják a mindennapokat, melyekben ezután talán könnyebb lesz megtalálni az eszményi világot.

Március 15-ét a nemzeti lét, a sajtószabadság és az ifjúság ünnepeként tartották számon. A pályája elején járó, útkereső fiatalság mindig fogékonyabb volt a magasztosabb, az önös érdekeken túlmutató közösségi, egyetemes gondolatokra. A példaadás, a tanítás az idősebb nemzedék(ek) és a történelem feladata. A megemlékezéseknek nagy ereje lehetett, ha azokat önként évről évre megtartották.

A történelmi példaadás egyik legismertebb alakja Magyarországon Szent István. A sajtóforrások alapján a legegységesebben látszik, hogy tömegeket vonzott a Szent István-nap, azaz nagyon népszerű közösségi ünnep volt. A megmozdulások rendje az ünneplések általános mintáját követte, azaz az eszményített értékekkel, az értük hozott magasztos

áldozattal való azonosulás szertartását egy sokkal oldottabb, vidámabb társasági események zárták le.

Amíg az 1867. évi kiegyezés után, a korszak elején a politikai napilapok távolságtartóak voltak Szent István ünnepével kapcsolatban, addig a közművelődési vagy irodalmi sajtó inkább felkarolta, ápolta a megemlékezés hagyományát. Az 1870-es évekre azonban lassan megváltozik a politikai fórumok közlési hajlandóságának aránya és mértéke, egyre hosszabban és egyre többször tudósítanak az ünnepségről.

A nagy fordulópontnak a harmadik országgyűlési választás, az 1875. év bizonyult, amikor egy új szellemiségű, szabadelvű irányzat került hatalomra. Közel egy év alatt mélyreható átrendeződések történtek, és egy, a nyilvánosság számára új, előrevivő célokat hirdető szabadkőműves mozgalom is a felszínre került. A politikai napilapok egyre inkább befogadták a magyar történelmet is jelképező Szent István-ünnepséget, eközben az újdonságra a közművelődési, irodalmi sajtó lett fogékony. A politikai lapok pedig – elköteleződéstől függetlenül vagy azok felett – azonosulni tudtak egy egységes, a múltban gyökerező nemzeti és kulturális elkötelezettséggel. Szent István ünnepének népszerűsége tovább nőtt, kiegyenlítettebb és nagyobb sajtónyilvánosságot kapott.

A történelemből fakadó eredettudat alapozza meg azt az eszmét, tekintélyt, méltóságtudatot, amely magabiztosságot jelent, és tartást, kintartást ad a nehézségekben az előre vezető úton. A nagy történelmi eseményekből kibontakozik az a feladatrend, amelynek célja nemcsak a fennmaradás/megmaradás, hanem egy olyan – keresztény – moralitás megőrzése, amely a segítő empátiával szolgálja a szabadságot, a méltóságot, az életet.¹⁰¹ Az együtt megélt történelmi múlt cselekményei hosszú távon egy egységes morális cél- vagy értékközösségről tanúskodik, amely a jövő irányát is befolyásolja.

Kitekintés

A globalizációs folyamatok elindulása főként az európai kultúrában gyökerezik, amely számos különböző ország közös műve. Az egész Földre kiterjedő jelenség azonban számos ellentmondást hordoz, amelyeknek fő oka a kultúrák – illetve az abból levezethető érdekek, stratégiák – különbözősége.¹⁰² A jellemzően egyetemes, technikai és időtlen globalizációban elvész a tér és az idő jelentősége.¹⁰³ A tendenciában két el-

¹⁰¹ Maritain, Jacques (2014): A teljes humanizmus és a modern idők válsága. In: McAdams, A. James (szerk.): *A modernitás válsága*. Századvég Kiadó, Budapest. 53–72.

¹⁰² Huizinga, Johan (1996): *A középkor alkonya*. Európa Kiadó, Budapest.

¹⁰³ Barna Gábor (2011): Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. A népi kultúra szerepe a nemzeti kultúra és a magyar identitás megőrzésében. In: Jankovics Jó-

lentétes törekvés érvényesül,¹⁰⁴ amelyeknek egyensúlyba kell kerülniük. Az egyikben a meghatározó erők hajlamosak az egységesítésre annak érdekében, hogy a mozgások átláthatóak, ellenőrizhetőek, azaz uralhatóak legyenek. A másikban a lokalitások ragaszkodnak önállóságukhoz. A globalizációban felvetődő kérdésekre a tudomány is választ keres.¹⁰⁵ A rendszertudomány egyik alaptétele szerint egy rendszer akkor működőképes, ha többelemű, valamint a túlzottan nagy hálózatok, bonyolult struktúrák sérülékenyek. Az interdiszciplinaritás lehetővé teszi, hogy a történelemben tapasztalt társadalmi folyamatokból levont következtetések útmutatóak legyenek.

A történelemtudományban a 20. század második felének emlékezet-történeti elméleti megközelítéseinek¹⁰⁶ – többek között – Paul Ricoeur adott árnyaltabb szempontokat. Érvéle szerint a „múlt alapjában véve benne foglaltatik a jelenben”,¹⁰⁷ ezért a kutatás a lokalitást a globalitással analóg egységként tételte: egy identitástörténeti példához fordult. A benne kimutatható eljárást tapasztalati úton kipróbált módszerként, elméleti alátámasztással¹⁰⁸ ajánlhatja azt a szemléletet, amit az elődök követtek. A hétköznapiakban pedig azt jelenti, hogy „a múltjához ragaszkodó közösség gyakorlati célja az, hogy időbeli keretbe szervezze és orientálja magát, és hogy megőrizze identitását a fenyegető szétzilálódás ellenében, melynek többé-kevésbé valamennyi közösség kitéve érzi magát.”¹⁰⁹ A közösségi vagy nemzeti identitáskép az áthagyományozott társadalmi emlékezet formájában nyilvánul meg. „Az identitás a múlt és a jövő közötti átmenet terében foglal helyet... [s mint ilyen szellemi] telje-

zsef – Nyerges Judit (szerk.): *Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Debrecen, 2006. augusztus 23–26.) elhangzott előadások*. Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest. 2011. 13.; Kovács Éva (2002): Identitás és etnicitás Kelet-Közép-Európában. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 7-22.

¹⁰⁴ Schöpflin György (2004): *Az identitás dilemmái. Kultúra, állam, globalizáció*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő–Gödöllő.

¹⁰⁵ Rösen, Jörn (2000): Történeti gondolkodás a kultúráközi diskurzusban. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák. 4. A történelem poétikája*. Kijárat Kiadó, Budapest. 214.; Pasture, Patrick (2018): The Invention of European Human Rights. *History*, Vol. 103. No. 356. 485–504.; Kovács Éva: i. m. 7..

¹⁰⁶ Assmann, Jan (2018): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és a politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest. C. H. Beck. München; László János (2003): Történelem, elbeszélés, identitás. *Magyar Tudomány*, 108. évf. 1. sz. 48–57., Smith, Anthony D. (2000): A nacionalizmus és a történészek. *Regio*, 11. évf. 2. sz. 5–33.; White, Hayden (1997): *A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Budapest.

¹⁰⁷ Ricoeur, Paul (1999): Emlékezet – felejtés – történelem. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák. 3. A kultúra narratívái*. Kijárat Kiadó, Budapest. 54.

¹⁰⁸ Rösen, Jörn: i. m. 214.

¹⁰⁹ Carr, David (1999): A történelem realitása. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák. 3.*, i. m. 78.

sítmény szintetizálja egy átfogó időfolyam képzetévé a múlt tapasztalásait és a jövőre vonatkozó elvárásokat.”¹¹⁰

Az Európa közepén elterülő egykori magyar királyság a gyarmatosítás koráig meghatározó hatalom volt. Az államalapító Szent István öröksége, életműve változó mértékben, de végig kimutatható az elmúlt ezer év történetében Magyarországon.¹¹¹ Az emlékezetet előhívó kifejezések nagy része is állandónak tekinthető, amelyből az adott kor vezető gondolkodói, politikusai egy-egy motívumot kiemeltek, vagy amelyek a szükségnek megfelelő feladattal gyarapodtak.¹¹² A hagyomány megléte a történelmi folyamatosságot jelenti.¹¹³

Az 1848-as forradalmi hullámban az ország – többek között – sok évszázados függőségét szerette volna megszüntetni, és utat nyitni a hátrányos helyzetéből adódó elmaradottságok felszámolásának.¹¹⁴ Az elfojtott forradalom azonban hosszú távon mégis célt ért, s a kiegyezést követően kiépülhetett az a modern liberális állam, amelyben a szabadságot élvező sajtó is meghatározó szerephez jutott. A modern kor jellegzetes tömegtermékében, a sajtóban megjelent cikkek pedig már a nagy nyilvánosság számára írott források rangján dokumentálják az emlékeztetőzés módját.¹¹⁵

¹¹⁰ Rösen, Jörn: i. m. 203.

¹¹¹ Bene Sándor (2002): A Szilveszter-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja. In: Veszprémy László (szerk.): *Szent István és az államalapítás*, i. m. 143–162.; Karsai Géza (1938): Szent István tisztelete. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. 3., i. m. 155–256., Szekfű Gyula (1938): Szent István a magyar történet századaiban. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. 3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 1–80.; Szörényi László (1989): „*Multaddal valamit kezdeni.*” *Tanulmányok*. Magvető Kiadó, Budapest.

¹¹² Dobos Edgár (2015): Az emlékezés politikája. In: *Filep Tamás Gusztáv (szerk.): Ünnep és felejtés*. Kalligram, Budapest. 9–30.; Kecskeméti Károly (2011): A magyar történelem megértésének kulcsszava: a pluralizmus. In: Jankovics József – Nyerges Judit (szerk.): *Kultúra, nemzet, identitás*, i. m. 19–33.; Koller Boglárka (2006): *Nemzet, identitás és politika Európában*. L'Harmattan, Budapest; Marchut Réka (2015): „Széthullottak Szent István koronájának gyöngyei” Szent István-i gondolat – augusztus 20. Erdélyben, Budapest és Bukarest között. In: Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Ünnep és felejtés*. Kalligram, Budapest. 33–64.; Sinkó Katalin (2002): A modern nemzetek és képük a múlttól. Az ezredforduló a 19. és 20. század magyarországi művészetében. In: Veszprémy László (szerk.): *Szent István és az államalapítás*, i. m. 173–183.; Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció: A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon, 1867–2006*. L'Harmattan, Budapest.

¹¹³ Gyáni Gábor (2002): Kommemoratív emlékezet és történelmi igazolás. In: Veszprémy László (szerk.): *Szent István és az államalapítás*, i. m. 575.

¹¹⁴ Hermann Róbert (szerk.): (1996): *1848–1849: a szabadságharc és forradalom története*. Videopont, Budapest; Vajda János (1981): *Egy honvéd naplójából*. Magvető Kiadó, Budapest.; Vargyas Endre (1867): *Magyar szabadságharc története: 1848–1849*. Heckenast, Pest.

¹¹⁵ Erdész Ádám (2017): Ünnep és politika. Március 15-e a dualizmus korában egy alföldi

Közösségi szinten az emlékezet megalkotása kollektív tevékenység, fenntartása és működtetése szervezett (egyházi) keretek történik, amelyek befolyásolják a megemlékezés helyét, szimbolikáját, rítusát, fogalomkészletét.¹¹⁶ Az emlékezők személyes részvétele elősegíti a megjelenített értékekkel való azonosulást. A múlt elemzése felszabadítja „a teljesületlen, a történelmi sodrásban feltartóztatott és visszavetett ígéretek, akkor a mindenkori nép, nemzet, kulturális egység kimunkálhatja magának a saját tradíciói nyitott és eleven jelentését. Ráadásul a múlt lezáratlansága a maga részéről ismét tápot adhat a magvas elvárásoknak, amelyek a történelmi tudatot újból a jövő irányába fordítják.”¹¹⁷

A megvalósult kiegészéses tárgyalások előtt, alatt és után a jövő egyik alternatívájaként felvetődött a nemzetiségekkel alkotott Dunai Államszövetség terve. A lehetőség később, 1918-ban is előkerült, de a nemzetiségek nemzetközileg is támogatott (főleg gazdasági) önállósodási törekvése miatt háttérbe szorult. Azonban manapság úgy tűnik, hogy a felismert gazdasági szükségszerűségek vezetnek a Visegrádi Négyek országait közös érdekegységbe. Ugyanakkor a szorosabb együttműködést célzó Európai Unió egyelőre olyan gazdasági és politikai szervezet, amelyben éppen a jövőről nincs egyezés. Az aktuális kérdésekben a különböző tagországok céljai keverednek más nemzetközi magánszervezetek (gazdasági, hatalmi) elképzeléseivel. A nézeteltérések a viták jogi érvelésében uniformizáló, abszolutizált erkölcsi normatívakként jelennek meg, s amelyek zajos sokféleségük miatt rendszer- vagy egységbontó hisztérikus moralitás-variációk lesznek.¹¹⁸ A nézetkülönbségek gyökere a birodalomépítői vagy gyarmattartói, illetve a főként külső erőforrásokból gazdálkodó szemlélet és a határokon belül maradó, a függetlenséget megtartó s elsősorban belső forrásaira támaszkodó országkoncepció érdekellentéte. Röviden: a mértéktelenség és mérsékletesség küzdelmének újabb fejezetei játszódnak le mindaddig, amíg a mindenki számára előnyös, a jövőre vonatkozó egyezés meg nem születik.

városban. In: uő: *A Kner család és más történetek. Tanulmányok.* Osiris Kiadó, Budapest. 311–335.

¹¹⁶ Halbwachs, Maurice (2018): *Az emlékezet társadalmi keretei.* Atlantisz Kiadó, Budapest.; Gyáni Gábor (2000): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág Kiadó, Budapest. 81–84.

¹¹⁷ Ricoeur, Paul: i. m. 63.

¹¹⁸ Pasture, Patrick (2018): *The Invention of European Human Rights.* *History*, Vol. 103. 356. sz. 485–504.